

СОЦІАЛЬНІ Й ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ВЕЛИКОЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ГРУПИ

Анастасія Тургенєва

Бердянський державний педагогічний університет

Анотація:

У статті здійснено обґрунтування ключових позицій щодо соціальних і психологічних особливостей учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів як великої організаційної групи. Актуалізовано важливість подальшого розвитку технологій формування світогляду й соціальної ідентичності молоді особистості. Визначено характер впливу на відносини в групі з урахуванням пріоритетності: колективної чи індивідуальної роботи, товариських взаємин чи орієнтованості на здобуття знань. Сформувано моделі поведінки навчальних груп відповідно до граничної оцінки за критеріями «група/особистість» і «завдання/товариське життя».

Ключові слова:

учень; молодь; соціально-психологічні особливості; професійно-технічні навчальні заклади; організаційна група; соціальна група; навчальна група; взаємовідносини; взаємодія.

Аннотация:

Тургенева Анастасия. Социальные и психологические особенности учащейся молодежи профессионально-технических учебных заведений как большой организационной группы.

В статье обоснованы ключевые позиции учета социальных и психологических особенностей учащейся молодежи профессионально-технических учебных заведений как большой организационной группы. Актуализирована важность дальнейшего развития технологий формирования мировоззрения и социальной идентичности молодой личности. Определен характер влияния на отношения в группе относительно приоритетности: коллективной или индивидуальной работы, товарищеских взаимоотношений или ориентированности на получение знаний. Сформированы модели поведения учебных групп в соответствии с предельной оценкой по критериям «группа/личность» и «задание/товарищеская жизнь».

Ключевые слова:

ученик; молодежь; социально-психологические особенности; профессионально-технические учебные заведения; организационная группа; социальная группа; учебная группа; взаимоотношения; взаимодействие.

Resume:

Turgeneva Anastasia. Social and psychological features of students at technical-vocational schools as a big organizational group.

The article substantiates the key positions of taking into account social and psychological features of students at technical-vocational educational establishments as a big organizational group. Importance of further development of technologies for forming the world view and social identity of young personality has been actualized. The nature of influence on relations in a group has been determined according to priority: collective or individual work, friendly relations or orientation to knowledge gaining. The models of educational groups behavior have been developed in accordance with an ultimate estimation on the following criteria "group/personality" and "task/friendly lifestyle".

Key words:

student, young people, social and psychological features, technical-vocational educational establishments, organizational group, social group, educational group, mutual relations, cooperation.

Постановка проблеми. Зміни в суспільстві, пов'язані з переходом до нових соціально-економічних відносин у нашій країні, що розпочалися в 90-х роках ХХ століття й тривають, і навіть більше – актуалізуються сьогодні, зумовили ті складні сучасні протиріччя, які негативно позначаються на самосвідомості, самоідентифікації, моральному, психічному здоров'ї молоді професійно-технічних навчальних закладів. Одним зі шляхів ефективної протидії негативному впливові цих протиріч на формування соціально активної та самодостатньої особистості є посилення виховної роботи зі студентами в системі професійно-технічної освіти з орієнтацією на ефективну взаємодію учнів у межах великих соціальних груп (навчальні групи, навчальний заклад загалом тощо).

У цьому контексті важливим є врахування соціальних і психологічних особливостей учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів як великої організаційної групи, що й визначає актуальність теми та мету нашої статті.

Актуальність цієї роботи визначається й важливістю подальшого розвитку технології

системно-діяльнісного, компетентісно-орієнтованого підходів в освіті, а також технології формування світогляду й соціокультурної ідентичності молоді особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи формування в молоді позитивно спрямованої та психологічно стійкої соціальної поведінки заклали праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців – Т. Алексеєнка, В. Гурової, А. Капської, В. Корченової, Н. Лавриченка, Л. Федотової.

Проблема людських взаємовідносин, принципів зміни діяльності й настанов особистості, що відбуваються в молодому віці, – усі ці та інші психолого-педагогічні складники тривалий час привертають увагу дослідників. Так, зокрема, зазначені проблеми відображені в роботах таких науковців, як Н. Гришина, А. Дмитрієв, В. Кудрявцев, Б. Паригін та ін. Актуальними сьогодні є дослідження різних конфліктів у межах організаційних груп і способи їх розв'язання, яким приділено увагу в працях А. Анцупова, А. Бандурки, Ф. Бородіна, І. Ващенко, Н. Гришиної, А. Донченка, Н. Коряка, Г. Ложкіна.

Науковці здебільшого вважають, що успішність формування груп і засвоєння знань учнями в групі залежить від змісту педагогічних заходів і соціальної взаємодії в межах великих організаційних груп [3; 4; 11], що може допомогти результативно розв'язати проблему соціально-психологічної адаптації учнів до навчання, ефективної взаємодії між учнями, формулювання спільних та індивідуальних цілей перебування в групі та реалізацію їх.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження й обґрунтування важливості соціальних і психологічних особливостей учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів як великої організаційної групи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Учень професійно-технічного закладу (зважаючи на сучасну соціальну дійсність і вимоги до професійної діяльності) повинен не лише бути фахівцем у певній професійній сфері, не лише добре орієнтуватися в різних галузях науки, а й уміти ухвалювати рішення, переводити набуті знання в практичну площину у власних інтересах і на благо всього суспільства; грамотно використовувати власні ресурси для розв'язання певних проблем і активізувати, за необхідності, власний потенціал.

У цьому контексті від ефективності соціально-психологічної роботи з учнівською молоддю залежить якість професійної діяльності майбутніх фахівців, професійні та морально-особистісні характеристики учня. Це потребує раціонального використання засобів соціальної політики, грамотної та професійної реалізації технологій соціальної роботи для підтримки основних соціальних детермінант здоров'я як для окремо взятої людини, так і для суспільства загалом.

Насамперед зазначимо, що освітня орієнтація – це широка категорія. Виховання молоді в сучасному закладі професійно-технічної освіти розглядається в парадигмі освіти, що розвивається.

Сучасна професійно-технічна освіта, окрім безпосередньо навчальних, виконує три основні соціальні функції [2; 9; 12]:

- формування адаптивності учня;
- формування відчуття і здатності вільно мислити та діяти;
- формування здатності до критичного мислення.

Адаптивна функція дає змогу спілкуватися, знаходити себе в соціальній реальності у світі інститутів, соціальних груп і громад, легітимізувати їх стандарти експлуатації та правила. Вона дає можливість будувати певні поведінкові механізми та визначати ролі особистості (професійні, соціальні, культурні), а також забезпечувати зайнятість молоді людини,

її ефективне та дієве функціонування в сучасному світі.

Функція формування відчуття і здатності вільно мислити та діяти дає змогу творити, визначати смисли, причини дій, спілкуватися з іншими. Дає змогу формувати власне розуміння реальності, у якій існує певна група людей і сама особистість, розуміння відносин, які складаються з власної волі молоді людини; уможливило вміння поважати думку всіх учасників суспільної практики й реально оцінювати себе, свої можливості, бар'єри та обмеження.

Функція формування здатності до критичного мислення дає змогу критично інтерпретувати реальність, відносини зі світом і власний досвід. Інтерпретація проявляється у визначенні сенсу й сутності своїх дій і дій інших людей, законності й доцільності певних дій. Це дає змогу зрозуміти приховані, таємні механізми, на яких базуються індивідуальна, групова, інституційна поведінки та дії. Також ця функція дає можливість виявити пригнічення, символічне насильство, нерівність і виправдовує всі ці правила та соціальні практики.

Професійно-технічна освіта здійснює певний вплив і на виховання молоді. Завдання педагогів – визначити чинники, які стимулюватимуть формування самосвідомості, що підвищить статус колективу, а отже, і статус самого студента [10].

Молода людина в системі професійно-технічної освіти стикається зі складним процесом соціальної адаптації: нові знайомства в межах закладу освіти й гуртожитку, нові переживання й брак життєвого досвіду взаємин між людьми, поява специфічних інтересів – усе це є тими причинами, що загострюють взаємовідносини в педагогічному процесі професійно-технічного навчального закладу.

Дослідники вказують на такі основні ланки педагогічної ситуації, що за різних умов можуть зумовити соціально-психологічний конфлікт [6]: «педагог – учень», «учень – учень», «учень – наставник», «учень – батьки». У зв'язку з особливостями контингенту учнів професійно-технічних закладів освіти часто складаються умови для поширення соціально-психологічно конфліктних форм поведінки. У дослідженнях конфліктних форм поведінки увага, зазвичай, приділяється всім віковим групам учнів, проте особливості набуття соціального досвіду безконфліктної поведінки учнями професійно-технічного закладу освіти, а також специфіка соціально-педагогічних умов створення безконфліктного виховного середовища в професійно-технічному навчальному закладі вивчені ще не достатньо.

Це пов'язано, на нашу думку, з наявністю таких протиріч [1; 11]:

– між соціальним замовленням на морально виховану особистість майбутнього кваліфікованого працівника й недостатньою увагою професійно-технічних навчальних закладів до розв’язання цієї проблеми;

– між важливістю набуття учнями професійного ліцею соціального досвіду безконфліктної поведінки й браком науково обґрунтованих соціально-педагогічних умов забезпечення цього процесу;

– між усвідомленням педагогічними працівниками своєї значущості у формуванні соціального досвіду безконфліктної поведінки в учнів та їхньою невідповідністю до цього.

На підставі теоретичного аналізу суті й компонентів соціального досвіду визначено такі рівні сприйняття молоддю професійно-технічного навчального закладу соціальної реальності (рис. 1).



Рис. 1. Рівні сприйняття молоддю професійно-технічного навчального закладу соціальної реальності

Нами виділені такі рівні сформованості соціального досвіду: оптимальний, нормований, ситуативний і поверховий.

Результати діагностики когнітивних, емоційно-ціннісних і поведінково-регулятивних критеріїв свідчать, що для молоді професійно-технічних закладів на перший план виходить проблема профілактики фізіологічних, поведінкових, психологічних, соціальних і навіть кримінальних проявів конфліктної поведінки. Натомість формуванню соціального досвіду безконфліктної поведінки в системі професійно-технічної освіти й поза її межами сприяє спільна життєдіяльність згуртованого в групах колективу, що організована на основі [5]:

- взаємодопомоги;
- розвитку вимогливості до кожного й особистої відповідальності;
- збагачення соціального досвіду.

Зазначені аспекти є важливими чинниками зближення членів колективу.

Видами життєдіяльності, у межах яких ці чинники здатні на максимальний вияв, на нашу думку, є:

- соціально-комунікативна;
- навчально-пізнавальна;
- фізично-оздоровча;
- оцінно-орієнтаційна.

Ефективність процесу набуття соціального досвіду учнями професійно-технічних навчальних закладів залежить від професійної діяльності викладачів, що побудована на засадах конструктивної соціально-педагогічної взаємодії в системі «педагог – учень». У реальному

навчально-виховному процесі рівень здатності викладачів прогнозувати поведінку учнів, передбачати їхні вчинки, прагнення оцінювати, як правило, не окремий вчинок учня, а його особистість, є низьким, що часто визначає стереотипне ставлення до учня з боку інших педагогів і однолітків.

Для поліпшення соціально-педагогічної взаємодії між викладачем і учнем необхідно розвивати систему соціальної роботи в гуртожитку на основі індивідуальної профілактичної роботи з тими, хто схильний до конфліктних форм поведінки. Характер розв’язання конфліктних ситуацій залежить як від поведінки самих учнів, так і від організованого навчально-виховного процесу в певному закладі освіти, де значну роль відіграє злагоджена система просвітницького й соціального виховання в гуртожитку, наприклад, завдяки організації студентського самоврядування, що є суттєвим фактором позитивного впливу великої організаційної групи на розвиток особистості, на її соціально-психологічний стан і розв’язання конкретних проблем [7; 8].

Перед кожним членом організаційної групи професійно-технічного закладу освіти постає дилема, що передбачає вибір між орієнтацією на виконання завдань і орієнтацією на взаємини в певній групі. Ефективний баланс в такому разі залежить від домінування однієї з альтернатив:

- члени групи приділяють більше уваги цілям, реалізацію яких забезпечують освітні інституції (наука, теоретично цілісний розвиток індивідуальності);

– члени групи приділяють більше уваги товариському життю в колі ровесників, що часто сприймається (і особливо у сфері професійно-технічної освіти) як життя, незалежне від навчальних обов'язків, які можуть такому життю навіть перешкоджати.

Певні формальні й неформальні групи в межах конкретної організаційної групи закладу

освіти (наприклад, навчальної групи) знаходять власну рівновагу між зосередженістю на особистості й зв'язаністю з групою, між наукою і товариським життям. Поєднуючи ці два аспекти, ми отримуємо чотири граничні оцінки, з яких жодна, очевидно, не має в реальності саме такої форми (табл. 1).

Таблиця 1

Моделі поведінки навчальних груп відповідно до граничної оцінки за критеріями «група/особистість» і «завдання/товариське життя»

Узгодженість цілей групи з цілями навчального закладу	Моделі соціально-психологічної поведінки особистості в групі	
	Орієнтація особистості в межах групи на колектив	Орієнтація особистості в межах групи на індивідуальність
Завдання групи відповідає завданням закладу професійно-технічної освіти (повний персональний розвиток).	МОДЕЛЬ 1 Наука й розвиток своєї індивідуальності є важливими для кожного члена групи. У процесі навчання ми маємо справу зі співробітництвом. Група відкидає насильство над іншими, оскільки це ускладнює розвиток всіх її членів.	МОДЕЛЬ 2 Група цінує розвиток індивідуальності. У науці домінує суперництво, і моральне насильство може бути схвалене лише як його крайній прояв. Жертва отримує невелику підтримку, оскільки вважається тим, хто не здатен зарадити собі. Інші види насильства, як правило, не приймаються.
Група відкидає цілі, що ставляться навчальним закладом, і зосереджується на взаєминах з ровесниками.	МОДЕЛЬ 3 Цінується єдність групи, що досягається завдяки неформальному лідеру. Пропонується модель поведінки, згідно з принципами самовідданості, що зобов'язує до певних дій заради групи. Жертва не отримує допомоги, бо не визнається членом групи.	МОДЕЛЬ 4 Для всіх членів важливе схвалення впливу, який лідер чинить на групу. Можливим є претендування багатьох кандидатів на лідерство й поділ групи на неформальні підгрупи. Насильство над іншими припускається для зміцнення свого авторитету як лідера. Жертва не отримує допомоги, бо «кожен мусить захищатися сам».

У таблиці, наведеній вище, презентовані чотири моделі поведінки. Насильство та системні конфлікти можливі в трьох з них і характеризуються різними способами прояву й значеннями. Так, в індивідуалістичній і орієнтованій на науку культурі прояви насильства майже не спостерігаються або являють собою функцію організації, яку важко усунути. Найчастіше – це моральне насильство.

У культурі колективістській і орієнтованій на взаємини насильство, якщо з'являється, отримує підтримку більшості ровесників, які досить часто, зокрема в системі професійно-технічної освіти, ідентифікують ініціатора насильства зі своїм лідером. У культурі ж індивідуалістичній і націленій на взаємини джерелом насильства, якщо воно з'являється, стає заміщення. Жоден член групи не може забезпечити її зв'язків повною мірою, а деякі намагаються отримати владу, одним зі способів чого є демонстрація власної сили через насильство над іншими. Жертви численні, бо деякі учні, з одного боку, зазнають насильства, а з іншого – самі знухаються зі слабших.

Однак на відміну від попереднього прикладу ані жертва, ані нападник не мають можливості знайти для свого «ідеологічного збереження» (чи буде то ініціація агресії, чи її підпорядкування) виправдання. Тут насильство є симптомом глибокої слабкості в межах системи, на яку група не в змозі ані відреагувати, ані протиставити їй інтегровану та дієву систему принципів. Неконтрольована ситуація часто справляє враження, що «всі проти всіх».

Висновки. У статті наголошено на важливості подальшого розвитку технологій формування світогляду й соціальної ідентичності молоді особистості. Визначено, що робота над поліпшенням взаємин у межах організаційної групи є необхідним фактором ефективної діяльності системи професійно-технічної освіти. Саме вона дає змогу збільшити мотивацію молоді до навчання, сформуванню її соціально активну життєву позицію, зберегти психологічну рівновагу й забезпечити набуття позитивного суспільного досвіду учнями професійно-технічних навчальних закладів.

У статті визначено характер впливу на відносини в групі з урахуванням пріоритетності: колективної чи індивідуальної роботи, товариських взаємин чи орієнтованості на здобуття знань. Сформовано моделі поведінки навчальних груп відповідно до граничної оцінки за критеріями «група/особистість» і «завдання/товариське життя».

Подальшого вивчення потребують питання набуття учнями професійно-технічних навчальних закладів досвіду соціальної поведінки, визначення ролі малих груп і різних засобів соціального виховання в набутті досвіду соціальних відносин між молодими людьми.

Список використаних джерел

1. Анцупов А. Я. Конфликтология: учеб. для вузов / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – СПб. : Питер, 2007. – 496 с.
2. Беляева А. П. Концептуальные основы развития начального профессионального образования / А. П. Беляева. – СПб. : Ин-т профтехобразования РАО, 1995. – 64 с.
3. Віщукаєва К. М. Підготовка майбутнього соціального педагога як суб'єкта професійної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / К. М. Віщукаєва; Донбас. держ. пед. ун-т. – Слов'янськ, 2012. – 20 с.
4. Гордєєва К. С. Професійна підготовка соціальних педагогів у сучасній соціально-педагогічній парадигмі / К. С. Гордєєва // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – № 3. – С. 57–62.
5. Гришина Н. В. Психологія конфлікту / Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2000. – 464 с.
6. Диссертационные исследования в системе психолого-педагогических знаний. Состояние и проблемы / ВАК МОРФ. – М., 2002. – 85 с.
7. Лаврентьев Г. В. Профессиональное становление студентов инженерно-педагогической специальности: активизация и психолого-педагогическое сопровождение / Лаврентьев Г. В., Лаврентьева Н. Б., Неудахина Н. А., Новоселова Л. А. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2005. – 212 с.
8. Лаврентьев Г. В. Технология учебного проектирования в процессе развития творческих умений студентов: монография / Лаврентьев Г. В., Лаврентьева Н. Б., Федорова Т. С. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2006. – 157 с.
9. Соціальна педагогіка / Безпалько О. В., Зверева І. Д., Веретенко Т. Г., Денисюк О. М.; М-во освіти і науки, молоді та спорту України; за ред. О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. — 310 с.
10. Харченко С. Я. Соціально-педагогічні технології: навч.-метод. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Харченко С. Я., Краснова Н. П., Харченко Л. П. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 552 с.
11. Шевців З. М. Сутність соціально-педагогічної діяльності // Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. для студ. ВНЗ / З. М. Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – С. 20–38.
12. Щербак Л. В. Створення соціального партнерства у сфері професійно-технічної освіти (методичні рекомендації) / Л. В. Щербак. – К. : Геопринт, 2008. – 45 с.

References

1. Antsupov, A. Ya. (2007). *Conflictology: a textbook for higher school*. St. Petersburg : Piter, 496 p. [in Russian]
2. Beliaeva, A.P. (1995). *Conceptual foundations of primary vocational education development*. SPb : In-t of vocational training education RAE, 64 p. [in Russian]
3. Vitsukaieva, K.M. (2012). *Training of a future social teacher as subject of professional activities: abstract of thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.05; Donbas State Pedagogical University*. Sloviansk, 20 p. [in Russian]
4. Hordeeva, K.S. (2013). Vocational training of social teachers in modern socio-pedagogical paradigm. *Sotsialna pedahohika: teoriia i praktyka*. Issue 3. p.p. 57-62.[in Ukrainian]
5. Grishina, N.V. (2000). *Psychology of conflict*. SPb : Piter, 464 p. [in Russian]
6. *Thesis studies in the system of psychological and pedagogical knowledge. State and problems*. In: HCC MERF. Moscow, 2002, 85 p. [in Russian]
7. Lavrentiev, G.V. (2005). *Professional formation of students of pedagogical engineering speciality: activation and psycho-pedagogical tracking*. Barnaul : Altai University Press, 212 p. [in Russian]
8. Lavrentiev, G.V. (2006). *Technology of educational design in the process of developing creative skills of students: a monograph*. Barnaul : Altai University Press, 157 p. [in Russian]
9. Bezpalko, O. V., Zvereva, I. D., Veretenko, T. G., Denysiuk, O. M. (2013). *Social pedagogy*. Ministry of Education, Science, Youth and Sport of Ukraine; edited by O.V. Bezpalko. Kyiv : Akademydav, 310 p. [in Ukrainian]
10. Kharchenko, S. Ya., Krasnova, N.P., Kharchenko, L.P. (2005). *Social pedagogical technologies: learning and methodical guide for students of higher school*. Luhansk : Alma Mater, 552 p. [in Ukrainian]
11. Shevtsiv, Z. M. (2012). *Essence of social and pedagogical activities*. In: Basics of socio-educational activities: textbook for students of higher school. Kyiv : Centre of educational literature, p.p. 20-38. [in Ukrainian]
12. Shcherbak, L.V. (2008). *Creation of social partnership in vocational education (methodical guidelines)*. Kyiv : Heoprint, 45 p. [in Ukrainian]

Рецензент: Аносов І.П. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Тургенєва Анастасія Олександрівна
 turgeneva_an@mail.ua
 Бердянський державний педагогічний університет
 вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
 Запорізька обл., 71100, Україна
 doi: dx.doi.org/нвмдпу.v0i115.1255

Матеріал надійшов до редакції 06.11.2015 р.
 Прийнято до друку 07.12.2015 р.